

Cümlelerin Öğeleri

Cümle; bir duyguyu, düşünceyi, olayı anlatan sözcük ya da sözcükler topluluğudur. Duygu, düşünce ya da olay anlatılırken cümlede her sözcük ya da sözcük grubu bir görev üstlenir, işte, sözcük ya da sözcük gruplarının birtakım görevler üstlenmesiyle cümle öğeleri ortaya çıkar. Bu öğeler şunlardır:

1) Yüklem

2) Özne

3) Nesne

4) Yer Tamlayıcısı

5) Zarf Tamlayıcısı

Örnek: Genç kadın, oturduğu yerde yemekleri hızlı hızlı yapıyordu.

yapıyordu (yüklem) ↔ Cümlede yapılan işi bildiren öge

(yapan kim?) **Genç kadın** (özne) ↔ Yüklemde bildirilen işi yapan öge

(Neyi yapıyordu?) **yemekleri** (nesne) ↔ Yüklemde bildirilen işten etkilenen öge

(Nerede yapıyordu?) **oturduğu yerde** (yer tamlayıcısı) ↔ Yüklemde yapıldığı yeri, yönü gösteren öge

(Nasıl yapıyordu?) **hızlı hızlı** (zarf tamlayıcısı) ↔ Yüklemde yapıldığı zamanı belirten öge

Yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi bir cümle ilk olarak yüklemde bulunup yüklemde sorulan sorularla öğelerine ayrılır. Bir cümledeki öğelerini tam ve eksiksiz bulmak için yüklemi tam ve doğru şekilde tespit etmeliyiz.

Cümledeki öğeleri bulunurken şu kurallara dikkat edilmelidir:

- Önce yüklem belirlenir, sonra yüklemde çeşitli sorular sorularak öteki öğeler bulunur.
- Cümledeki söz öbekleri (tamlamalar, bileşik sözcükler, deyimler, ikilemeler,

eylemsi grupları, edat grupları...) bölünmez.

- Öğeleri buldurmaya yönelik sorular, cümle içinde, buldurduğu ögenin yerini tutar.
- Cümledeki ünlem ifadeleri ve hitap sözcükleri öge olarak kabul edilmez.

YÜKLEM

Yüklem; kip ve kişi eki alıp iş, oluş, hareket bildirerek cümleyi bir yargıya bağlayan sözcük ya da sözcük öbeğidir. Yüklem, cümledeki temel ögedir.

Yüklem kip ve kişi eklerini alır. Buna göre yüklem, çekimli bir eylemden oluşabilir:

Yufkaları ince ince açıp içine ceviz koyuyordu.

Bebek, ağlayınca annesi yanına koşt.

Bu cümlelerde “koyuyordu” ve “koşt” eylemleri kip ve kişi eki alarak cümleyi bir yargıya bağladığı için yüklemidir.

Bir cümledeki yüklemi; isim tamlaması, sıfat tamlaması, deyim gibi söz öbeklerinden oluşuyorsa parçalanmaz, bir bütün olarak yüklem olur. Aşağıdaki cümlelerdeki altı çizili yüklemeleri inceleyiniz.

Bizim aradığımız sokak burasıymış. (işaret zamiri)

Ben lisedeyken sınıf birincisiydim. (ad tamlaması)

Ali'nin kardeşi Türkçe öğretmeniymiş. (ad tamlaması)

Gördüğüm araba kırmızı renkti. (sıfat tamlaması)

Evin küçük kızı, burnundan kıl aldırıyor. (deyim)

Pazardan aldığımız patlıcanı, kaybettiğimizi eve gelince fark ettik. (birleşik fiil)

Örnek 1:

Aşağıdaki cümlelerin hangisinin yüklemi bir söz grubundan oluşmaktadır?

- A) Komşunun dükkanına gece saatlerinde hırsız girmiş.
- B) Yaz sıcaklığı toprağı kavuruyordu.
- C) Elinde tuttuğı kırmızı plastik bir oyuncaktı.
- D) Oturduğu yerden yemyeşil ovayı seyretti.

Örnek 2:

Aşağıdaki cümlelerin hangisinde yüklem yanlış gösterilmiştir?

- A) İstanbul’u dinliyorum gözlerim kapalı.
- B) Hafif hafif bir rüzgar esiyor.
- C) Balkondaki çamaşırlar iyi sıkılmadığı için kurumamış.
- D) Gerçek başarının en geçerli yolu doğruluktur.

ÖZNE

Özne, cümledeki yüklem belirtiği işi yapan ögedir. Bir cümlenin öznesini bulmak için yükleme **kim** ve **ne** sorularını sorarız.

Öğrenciler güle oynaya pikniğe gittiler. (giden kim? / Öğrenciler)

Bina, kırmızı boyayla boyandı. (boyanan ne? / Bina)

Bir cümlenin öznesi isim tamlaması, sıfat tamlaması, isim soylu kelimelerden oluşabilir. Aşağıdaki cümlelerdeki altı çizili özneleri inceleyiniz.

Ali’nin kardeşi, İstanbul’da yaşıyor.(yaşayan kim? / Ali’nin kardeşi öznedir ve isim tamlamasıdır.)

Cam kırıkları yerden dikkatlice toplandı.(toplanan ne? / Cam kırıkları öznedir ve isim tamlamasıdır.)

Kirli sokaklar temizlendi.(temizlenen ne? / Kirli sokaklar öznedir ve sıfat tamlamasıdır.)

Özne; gerçek, gizli ve sözde özne olmak üzere üçe ayrılır.

a) Gerçek Özne: Yüklemin belirttiği işi yapan varlığın, cümlede açık şekilde gösterildiği öznedir.

Halime, yaz tatili için Niğde’ye geldi.(gelen kim? / Halime gerçek öznedir.)

Selim, yürüyüş yapmak için hazırlandı.(hazırlanan kim? / Selim gerçek öznedir.)

b) Gizli Özne: Cümlede açık olarak bulunmayan fakat yüklem çekimlendiği şahıs ekinden anlaşılan öznedir.

Sabahki toplantıya yine geç kalmış. (geç kalan kim? / O, gizli öznedir.)

Ağaçtan meyve topladım.(toplayan kim? / Ben, gizli öznedir.)

Dışarıda sizi bekliyorlar.(bekleyen kim? / Onlar, gizli öznedir.)

c) Sözde Özne: Cümlede işi yapan özne yoksa işten etkilenen varlık özne kabul edilir. Bu tür öznelere, sözde özne denir.

Cümlenin öğeleri konusu anlaşıldı. (Bu cümlede anlama işini yapan kişi ya da varlık yoktur. O halde “Anlaşılan ne?” sorusunu sordüğümüzda aldığımız cevap “Cümlenin öğeleri konusu” sözde öznedir.

Evin kapısı kilitlendi.(“Kilitleyen kim?” sorusunun cevabı yok. “Kilitli olan ne?” sorusunun cevabı “Evin kapısı” sözde öznedir.

Örnek 3:

Aşağıdaki cümlelerin hangisinde özne, yanlış gösterilmiştir?

- A) Doğru söyleyen dokuz köyden kovarlar.
- B) Arpa eken buğday biçmez.
- C) Büyük küçük herkes köy meydanında toplanmıştı.
- D) Eğitimli bireyler ülkemizi daha ileri götürecek.

Örnek 4:

Aşağıdaki cümlelerin hangisinde gizli özne kullanılmamıştır?

- A) Ağır adımlarla merdivenden çıkıp yanımıza geldi.
- B) Yağmurun sürüklediği irili ufaklı taşlar yolu kapatmış.
- C) Evini, memleketini bırakıp başka bir şehre taşınmış.
- D) Annemin valizi ağır olduğu için yardım ettim.

NESNE

Bir cümlede yüklemın belirttiği işi yapan ögenin özne olduğunu söylemiştik. Öznenin yaptığı işten etkilenen öge ise nesnedir. Nesne belirtili ve belirtisiz olmak üzere ikiye ayrılır.

a) Belirtili Nesne (Neyi?-Kimi?-Nereyi?)

Yükleme sorduđumuz **neyi, kimi, nereyi** soruları bize belirtili nesneyi verir.

Sokakta sınıf arkadaşımı gördüm.(kimi gördüm?/ Sınıf arkadaşımı, belirtili nesnedir.)

Okula gelirken kalemini evde unutmuş.(neyi unutmuş?/ Kalemini, belirtili nesnedir.)

Yaz tatilinde ailecek Bursa'yı gezdik.(Nereyi gezdik?/ Bursa'yı, belirtili nesnedir.)

2) Belirtisiz Nesne (Ne?)

Bir cümlede özneyi bulduktan sonra yükleme sorduđumuz **"ne"** sorusunun cevabı belirtisiz nesnedir.

Annem eve yeni bir masa almış. (Annem ne almış?/ Yeni bir masa, belirtisiz nesnedir.)

Kardeşim için yaş pasta yaptık.(Ne yaptık?/ Yaş pasta, belirtisiz nesnedir.)

Örnek 5:

Aşağıdaki cümlelerin hangisinde belirtili nesne kullanılmamıştır?

- A) Uzak yakın bütün akrabalar bu düğüne katıldı.
- B) Bu yaz tatilini evde bilgisayar başında geçirdim.
- C) Seyirciler, oyunun ikinci perdesini daha çok beğendi.
- D) Yeni aldığı küpesini düşürmüş.

Örnek6:

Aşağıdaki cümlelerin hangisinde belirtisiz nesne kullanılmıştır?

- A) Bahçemizdeki üzümler daha olgunlaşmadı.
- B) Eve yalnız gitmesini istemedik.
- C) Ayağı sakatlanınca yarışmadan çekildi.
- D) Uçsuz bucaksız tarlasına buğday ekmiş.

YER TAMLAYICISI

Yükleme sorulan **"kime, kimde, kimden, nereye, nerede, nereden, neye, neyde, neyden"** sorularının cevabı yer tamlayıcısıdır. Yer tamlayıcısı; yönelme, bulunma ve ayrılma anlamı katar. Yer tamlayıcısı **"-e,-de,-den"** ekleriyle oluşan kelime ve kelime gruplarıdır.

Yukarıdaki tepeden bize bakıyordu.

Bu cümlede yükleme sorulan **"nereden"** sorusunun cevabı **"yukarıdaki tepeden"** kelime grubu yer tamlayıcısıdır.

Okulda olanları annesine anlattı.(kime anlattı?/ Annesine)

Bütün eşyaları kamyona yüklediler.(neye yüklediler?/ Kamyona)

İşçiler tarlada çalışıyor.(nerede çalışıyor?/ Tarlada)

Babamdan biraz para aldım.(kimden aldın?/ Babamdan)

Arkadaşımı marketin önünde bekledim.(Nerede bekledin?/ Marketin önünde)

Uyarı: Cümlede **"-e, -de, -den"** eklerinden birini alan her öge, yer tamlayıcısı değildir.

Haftaya görüşürüz. (Bu cümlede **"haftaya"** kelimesi ne zaman sorusuna cevap verdiği için yer tamlayıcısı olamaz.)

Örnek 7:

Aşağıdaki cümlelerin hangisinde yer tamlayıcı kullanılmamıştır?

- A) Çocuk, elindeki kalemle kağıda bir şeyler yazdı.
- B) Apartmanın yan tarafına en yakın arkadaşım oturuyor.
- C) Belediye, şehrin en eski binalarından biridir.
- D) Masanın üstüne çiçek saksılarını koymuş.

ZARF TAMLAYICISI

Zarf tamlayıcısı, yüklemi; durum, zaman, miktar, yer-yön ve sebep gibi yönlerden tamamlayan ögelerdir. Yükleme sorulan “**nasıl, ne zaman, nereye, ne kadar, neden, niçin, niye, ne ile, kim ile, ne için, kim için**” sorularıyla bulunur.

Tatili kitap okuyarak geçiriyorum.(Nasıl geçiriyorum?/ kitap okuyarak, zarf tamlayıcısıdır.)

Yarın denize gideceğiz.(Ne zaman gideceğiz?/ Yarın, zarf tamlayıcısıdır.)

Yemek yapmak için mutfağa girdim.(Niçin girdim?/ Yemek yapmak için, zarf tamlayıcısıdır.)

Okula arabayla gidiyorum.(Ne ile gidiyorum?/ Arabayla, zarf tamlayıcısıdır.)

Uyarı: “Nereye” sorusu yer tamlayıcısı ve zarf tamlayıcısı için ortaktır. İleriye, geriye, yukarıya, aşağıya vb. şekildeyse yer tamlayıcısıdır; fakat ileri, geri, yukarı, aşağı şeklindeyse zarf tamlayıcısıdır.

Arabayı ileriye park ettim.(Nereye park ettin?/ İleriye, yer tamlayıcısıdır.)

Arabayı ileri park ettim.(Nereye park ettin?/ İleri, zarf tamlayıcısıdır.)

Örnek 8:

Aşağıdaki cümlelerin hangisinde zarf tamlayıcısı kullanılmamıştır?

- A) İçeriye yayılan yemek kokuları hepimizin iştahını açtı.
- B) Büyük bir sevinçle yanımıza geldi.
- C) Bana aldığı gömleği çok beğendim.
- D) Kasabaya ulaşmak için bu yolu takip ettik.

ARA SÖZ

İki virgül arasında ya da iki kısa çizgi arasında olup herhangi bir ögenin açıklayıcısı olan, cümleden çıkarıldığında anlamı bozmayan kelimelerdir.

Yıllar önce o güzel şehirde, Niğde’de, doğdum.(Bu cümledeki ara söz “Niğde” kelimesidir.

Ara sözler kendinden önceki ögenin açıklayıcısıdır.

Güzel atlar ülkesine-Kapadokya’ya- gittik.(Bu cümledeki ara söz yer tamlayıcısının açıklayıcısı olmuştur.)

En sevdiğim arkadaşım, Mustafa, geçen yıl evlendi.(Bu cümledeki arasöz öznenin açıklayıcısı olmuştur.)

İki gün sonra-perşembe günü- Kahramanmaraş’a geçeceğiz.(Bu cümlede ara söz zarf tamlayıcısının açıklayıcısı olmuştur.)

Örnek 9:

Aşağıdaki cümlelerin hangisinde ara söz farklı bir ögenin açıklayıcısıdır?

- A) Şüheda, kız kardeşim, sınavdan çok düşük bir puan aldı.
- B) Ali-sınıf başkanı- öğretmen gelmeden yoklamayı yaptı.
- C) Halime’yi, önümde oturan kişi, öğretmen tahtaya kaldırdı.
- D) İstanbul-tarihi şehir- herkesi içinde barındırıyor.

VURGU

Bir cümlemin yüklemi fiil ise vurgu, yüklemden bir önceki ögedir; ama bir cümlemin yüklemi isim ise vurgu, yüklemidir.

Annem bizi yarın sinemaya götürecektir.(Vurgulanan öge yer tamlayıcısıdır.)

Bizi yarın sinemaya annem götürecektir.(Vurgulanan öge öznedir.)

Yarın annem sinemaya bizi götürecektir.(Vurgulanan öge belirtili nesnedir.)

Yunuslar, denizde yaşayan memeli bir canlıdır.(Vurgulanan öge yüklemidir.)

Sevgi, insanları bir arada tutan bağıdır.(Vurgulanan öge yüklemidir.)

Örnek 10:

Aşağıdaki cümlelerin hangisinde farklı bir öge vurgulanmıştır?

- A) Bana ağır konuştuğu için ona küstüm.
- B) Deniz kenarında dalga eksik olmaz.
- C) Kafamdaki bütün fikirleri kağıda yazdım.
- D) Adam, boş kalan koltuğa oturdu.